

Editör: Ahmet ŞİMŞEK

Tarih için Metodoloji

Zafer TOPRAK
Ramazan ACUN
Yunus KOÇ
Muhittin TUŞ
Necmettin ALKAN
H. Mustafa ERAVCI
M. Yaşar ERTAŞ
Yasemin AVCI
İbrahim Hakkı ÖZTÜRK
Haşim ŞAHİN
Ahmet ÖZCAN
Zeynep ABACI
Uğur ÜNAL
Gülin KARABAĞ
İbrahim TURAN
Ahmet Sait CANDAN
Özlem ÇAYKENT
Mehmet Salih ERKEK
Fatih YAZICI
Akif PAMUK
Ahmet VURGUN

Fatma ACUN
Cüneyt KANAT
Fatmagül BERKTAY
Mustafa ORAL
Cenk REYHAN
Nurcan ABACI
Teyfur ERDOĞDU
Abdülhamit KIRMIZI
İbrahim ŞİRİN
Michael TALBOT
Nedim YALANSIZ
Mehmet Suat BAL
Leyla AKSU
Gökhan KAĞNICI
Mustafa ALİCAN
Serkan YAZICI
Elnur AGAYEV
Mehmet Kaan ÇALEN
Erhan METİN
Tufan TURAN
Kazım UZUN

Ahmet Şimşek

TARİH İÇİN METODOLOJİ

ISBN 978-605-318-269-6

Kitap içeriđinin tüm sorumluluđu yazarlarına aittir.

© 2015, Pegem Akademi

Bu kitabın basım, yayın ve satıő hakları
Pegem Akademi Yay. Eđt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Őti.ne aittir.
Anılan kuruluőun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri,
kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt
ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.
Bu kitap T.C. Kùltür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.
Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında
yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları
satın almamasını diliyoruz.

I. Baskı: Ekim 2015, Ankara

Yayın-Proje: Seda Gökay
Dizgi-Grafik Tasarım: Didem Kestek
Kapak Tasarımı: Umut Çetindoğan
Baskı: Vadi Grup Ciltevi A.Ő.
İvedik Organize Sanayi 28. Cadde 2284 Sokak No: 105
Yenimahalle/ANKARA
(0312 394 55 91)
Yayıncı Sertifika No: 14749
Matbaa Sertifika No: 26687

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net

*Tarih Metodolojisini 'dert edinmiř' tüm tarihçilere
ve daha zengin bir tarih literatürü için tüm öğrencilere...*

ÖN SÖZ

İnsanın geçmişe duyduğu merak gibi tarihin ne olduğuna ilişkin tartışmalar da hiç bitmeyecektir. İlk insanın ortaya çıkmasıyla başladığını varsaydığımız *geçmiş* düşüncesi, zaman içinde farklı biçimlerde ifade edilmiştir. Geçmiş bilgisinin sözlü olarak nesilden nesile aktarılması, zaman içinde çeşitli yazı formlarıyla birlikte önemli olayların kayda alınmasına dönüşmüştür. Hiyeroglif ve çivi yazısıyla başlayan yazılı kayıt, runik olarak adlandırılan resimsel-şekilsel yazı formlarıyla sürmüştür. MÖ 3200 yıllarına ait ilkyazı örneklerinden şimdiye kadar beşbin iki yüz yıl geçmiş olmasına karşın bugünkü insan türü olan Homo Sapiens'in modern davranışlarına ellibin yıl önce kavuştuğu tahmin edilmektedir. Bu gerçek, ellibin yıllık insanlık tarihinin yalnızca beşbin ikiyüz yılını yazılı biçimde kaydedebildiğimizi vurgular. Beşbin ikiyüzyıldır yazılı kayıtların varlığına karşın insanoğlunun bugünkü gibi tarih yazmaya başlamasının ilk örneği olarak da *Herodotos* (MÖ 484-425) kabul edilir. Herodotos'un MÖ 5. Yüzyılda yaşadığına göre demek ki insanlık sadece ikibin beşyüzyıldır bugünkü forma yakın bir tarihyazımına sahiptir. Kabul etmek gerekir ki ellibin yıllık insanlık geçmişinin sadece ikibin beşyüz yılında tarih yazıyor olmamız, yazılan tarihin insanlık geçmişinin çok az bir kısmını kapsadığı anlamına gelir. Buna karşın bu kısa bulduğumuz ikibin beşyüz yıllık tarihyazımının da başlangıcından bugüne değin geçmişin çok farklı formlarda temsil edildiği görülmüştür.

İlk örnek Herodotos'un geçmiş algısı ve tarih yazma tarzıyla, aynı çevrenin tarihçisi *Thukydides*'in eseri arasında bile ciddi farklar varken bu durum Ortaçağ kroniklerine geçildiğinde daha da belirginleşir. Ortaçağ kronikleri pek çok özelliği bakımından benzer olmasına karşın İslam dünyasında *Taberi*'nin yazdığı tarih ile *Mesudi*'nin tarihi arasında ya da Osmanlı vakayinameleri arasında bile ciddi farklar mevcuttur. Ancak asıl farklılaşma modern dünyanın, yeniden inşa ettiği *Tarih* disiplini içinde araştırma ve yazma iddiası ve buna bağlı belirginleşen yöntemleriyle ortaya çıkmıştır.

Tarihin, belgelerdeki gerçeğin, filolojik bazı kritik etme yollarıyla kontrolü biçimde elde edilerek "*nasıl olduysa, öyle..*" yazılabileceğini iddia eden Leopold von Ranke'den bugüne pek çok şey değişmiştir. Modern tarihyazımının kurucusu kabul edilen Ranke, uluslaşma süreçlerinin yoğun yaşandığı dönemin tarihçisidir. Bu sebepten kaynak olarak resmi belgelere yönelik *güveni*, bir anlamda telkin ettiği söylenebilir.

Modern tarihyazımı da kendi içinde pek çok farklı düşünce ve buna bağlı olarak yöntemi/tarzi doğurmuştur. En bilindik *muhalif* grup 1928'de çıkardıkları dergi çevresinde bir ekolleşen *Annales*'tir. Onların *klasik tarihçilik* olarak adlandırıldıkları modern tarihyazımı geleneğini pek çok yönden haklı eleştirerek yeni yaklaşım ve bakış açıları getirdikleri söylenebilir. Ancak asıl eleştiri için 1945 sonrasını beklemek gerekecektir. İkinci Dünya Savaşındaki büyük yıkım ve insanlık trajedisi sonrasında Modernizme yönelik epistemolojik eleştirilerden tarihyazımı da payını fazlasıyla almış, sonuçta başka yeni yaklaşımlar doğmuştur. 1960'larla yoğunlaşan postmodern süreç, tarihyazım yaklaşımlarının daha kökten eleştirilmesini beraberinde getirmiştir.

Türkiye'de ise Şehname tarzı *Vakayinameye* dönüşmüş, uzun süren Osmanlı devleti döneminde saray tarihçiliği pek çok zengin içerikli eseri vermiştir. 19. Yüzyılda Batılılaşmanın tarih alanında da kendini göstermesiyle *metodoloji* kavramı Türkçe literatüre girmiştir.

Ahmet Cevdet Paşa gibi geleneksel ile modern yaklaşımları sentezlemeye çalışan tarihçilerimiz yanında Ahmet Refik, Mizancı Murat gibi daha modern yaklaşanlar da olmuştur. Uluslaşma sürecinin tarih fikri ve yazım tarzı üzerindeki derin etkisi, özellikle ikinci Meşrutiyetten itibaren farkedilmeye başlanmıştır. Modern tarihçilik usullerinin yerleşik konuşulması bakımından M. Fuat Köprülü ve sonrasında Zeki Velidi Togan'ı anmak gerekecektir. Togan'ın *Tarihte Usul* adlı çalışması ve ondan mülhem doğan metodoloji kitapları günümüze kadar tarih gelmiştir. Bu bağlamda metodoloji alanına ders kitabı yazarak sağladıkları katkıları için başta Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu Hocamız olmak üzere Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu, Prof. Dr. Ekrem Memiş, Prof. Dr. İsmail Özçelik, Prof. Dr. Yavuz Ercan, Prof. Dr. Tuncer Baykara ve Prof. Dr. Zekeriya Kurşun'a teşekkür ederiz.

2011 yılında konuya duyarlı ve ilgili çalışan bir grup akademisyenle *Tarih Nasıl Yazılır?* adlı editöryal kitabımızı yayınlamıştık. Çalışma önemli bir boşluğun giderilmesine katkı sağladığı için kısa zamanda 6. baskısını yaptı. Bu sinerji ve Prof. Dr. Levent Yılmaz'ın daveti ile 2012'de Bilgi Üniversitesinde *Türkiye'de Tarihyazımı Çalıştaylarımızı* düzenledik. İkincisini Prof. Dr. Süleyman Seydi'nin misafirperverliği ile Isparta Üniversitesi'nde, 2015'te de üçüncüsünü Prof. Dr. Fatma Acun ve Prof. Dr. Ramazan Acun'un ev sahipliğinde Hacettepe Üniversitesi'nde yaptık. İlk çalıştayın hemen ardından çalıştaylarla ilgili program, bildirge ve konuşma videolarını dijital ortamda kurduğumuz www.tarihyazimi.org sitesi aracılığıyla tarihçilerle ve konuyla ilgililerle paylaştık. Bu süreçte çağdaş araştırma ve yazım yaklaşımlarına dayanan yeni metodoloji ders kitaplarının yazılması gerektiği çeşitli vesilelerle sıklıkla dile getirildi. Bu geniş katımlı çalışma buradan doğdu.

Kitabımız tarihçi olmak isteyen her kişinin metodolojik bir bakış kazanarak tarih araştırması yapabilmesi için bir *başvuru kaynağı* olarak tasarlandı. Özellikle tarih bölümlerinde, genellikle iki ayrı dönemde birbirini takip eden *Metodoloji*, *Tarihte Usul* ya da *Yöntem* adıyla okutulan derslere katkı sağlaması planlanmıştır. Kitap, bu sebepten konuyla ilgili çalışmaları olan, alanlarında saygın bir tarihçi grubunun yazılarından oluştu. Dolayısıyla her bir konu başlığına ilişkin Türkiye'nin tarihçilik deneyiminin yazıya dökülerek paylaşılması amaçlandı. Bu çalışmanın doğuracağı yeni fikir ile Türkçe tarih metodolojisi ve yazımı alanında yeni çalışmaların ortaya çıkarılması temenni edilir. Zira Türkiye'de büyük bir literatür eksikliğinin olduğunu düşündüğümüz tarihyazımı alanının zenginleşmesi, Türk Tarihçiliğinin zenginleşmesi anlamına gelecektir.

Kitabımız on iki ana bölümden ve bunlara ait alt başlıklardan oluşmuştur. İlk altı ünite okuyucuya tarih kavramı, uzman görüşleri, tarihyazımının gelişimi, güncel tarihyazım tarzları, çağdaş yöntemler gibi daha çok *kuramsal* bir hazırlığın sunulması planlandı. Son altı ünite de ise bir araştırmanın problem olarak tespitinden sonra aşama aşama araştırma kaynaklarının neler olduğu, bunların nerelerde bulunabileceği, nasıl kullanılabileceği, bunlardan elde edilen verilerin nasıl çözümlenebileceği, nasıl anlamlı hale getirilebileceği, nasıl yazılabileceği, nasıl raporlaştırılabileceği gibi konulara odaklanılmıştır. Böylelikle lisans düzeyindeki ilk dönem metodoloji derslerinin kuramsal, ikinci dönem metodoloji derslerinin ise uygulamalı olmasına göre bir sıralama yapılmıştır.

Kitabın birinci ünitesinde tarih düşüncesinin doğası ve ana unsurları açıklandı. İkinci ünite tarihyazımının geçmişten bugüne geçirdiği serüven dünya ve Türkiye örneğinde anlatıldı. Lisans öğrencilerinin daha kolay kavraması adına onaltı ayrı alanda (kürsüde) çalışan usta tarihçi çalışma alanlarını anlattılar. Tarihçiliğin olmazsa olmazı eleştirel oku-

manın nasıl yapılabileceği dördüncü ünite de işlendi. Beşinci ünite de dünyada yaygın olarak kullanılan ama ülkemizde henüz yaygınlaşamayan tarihyazım tarzları tanıtıldı. Altıncı ünite de dünyada tarih araştırmalarında kullanılan çok çeşitli yöntemlere ve dijital imkânlarla örnekleriyle yer verildi. Yedinci ünite de ise bir tarihçinin ve tarihçi adayının başlangıçtan itibaren nasıl araştırma yapabileceği, süreçte nasıl davranması ve nelere dikkat etmesi gerektiği sorularına cevap bulunmaya çalışıldı. Sekizinci ünite de tarih kaynaklarının neler olduğu ve bunlardan nasıl yararlanılması gerektiği örnekleriyle işlendi. Hemen devamındaki dokuzuncu ünite de tarihçinin ihtiyacı olan belge ve diğer kaynaklara nerelerde ve nasıl erişebileceği yine örnekleriyle anlatıldı. Onuncu ünite de bu kez bir tarih metni nasıl yazılır, nasıl bir süreç içerir, nasıl atıf yapılır, kaynakça nasıl düzenlenir sorularına yönelik yine uygulama örnekleriyle cevaplar verildi. Onbirinci ünite de ise tarih araştırma ve yazımında Etik sorunların neler olduğu ve etik davranmanın önemi yine örnekleriyle işlendi. Son ünite de ise zamanımızda ön plana çıkan ve uzun süre de gündemde kalacak olan *tarihte proje nasıl hazırlanır?* konusu uygulama örnekleriyle işlendi. Kitabımızdaki yeralan her yazının kullandığı alıntı ve atıf için Türkiye'deki tarihçilerin alışık oldukları, eseri tam künye veren *dipnot* kullanıldığı için kitap sonunda ayrıca bir kaynakça verilmesine gerek duyulmamıştır.

Kitapta yer alan tüm yazıların birbirini sıkı biçimde takip ederek kitap bütünlüğüne katkı sağlaması planlanmıştır. Her ünitenin başında ünite içeriğiyle ilgili kavramlar topluca verilmiştir. Bundan okuyucunun ilgili üniteyle ilgili kavramlara zihinsel bir aşinalık kazanması hedeflenmiştir. Kitabın bazı ünitelerinin sonuna usta bir tarihçinin kalem aldığı içerikle ilgili bir *tartışma* metni yer almıştır. Bununla konuya ilişkin ayrıntıların ve süregiden tartışmaların farkında olmaları hedeflenmiştir. Her ünitenin sonuna okuyucunun istemesi halinde daha ayrıntılı okumalara yönelebilmesi için *okuma listesi* eklenmiştir.

Kitabımızın başında ve sonunda iki sayfayı aynı soruyu sorarak cevaplanması için boş bıraktık. Bu kitaba sahip olan her bir tarihçi adayının daha kitaba başlamadan ve kitabı tamamladıktan sonra tarihe yönelik sahip olduğu bilgi ve bakış açısının nasıl değişebildiğini farketmelerini planladık. Bununla birlikte siz tarihçi adaylarının, sahip olduğunuz bu kitaba artı bir yazar olarak katkı sağlamanız, böylece kendinize ilişkin hoş bir anı oluşturmanız da amaçlandı.

Kitabın yazılmasında teklifleriyle süreci hızlandıran tarihyazımı çalıştay ekibimiz olmak üzere kitabın bölümlerinin tutarlı ve zenginleşmesi adına fikirlerini esirgemeyen Prof. Dr. Arif Bilgin, Yrd. Doç. Dr. İbrahim Turan, Doç. Dr. İbrahim Hakkı Öztürk ve Doç. Dr. M. Suat Bal'a, kitabın yayına hazırlanma sürecindeki desteklerinden dolayı Pegem Akademi Yayıncılık'a dizgi sürecindeki emeklerinden dolayı Didem Kestek'e ve kapağın hazırlanmasına yardımcı olan Umut Çetindoğan'a çok teşekkür ederim.

Bu kitabı Türkiye tarihçilerinin ve tarihyazımının bir birikimi olarak siz değerli okurlarımıza sunmaktan mutlu olduğumuzu ifade etmek isteriz.

Saygılarımızla.

Doç. Dr. Ahmet Şimşek

Sakarya-01.09.2015

Bölümler ve Yazarları

Ünite 1: Tarihsel Düşünme

Tarih Niçin Yazılır?

Prof. Dr. Yunus KOÇ Hacettepe Üniversitesi

Tarihsel Zaman, Değişim ve Süreklilik

Doç. Dr. Ahmet ŞİMŞEK Sakarya Üniversitesi

Tarihte Nesnellik ve Nedensellik

Yrd. Doç. Dr. Fatih YAZICI Gazi Osman Paşa Üniversitesi

Ünite 2: Tarihin Tarihine Kısa Bir Bakış

Geçmişten Günümüze Dünyada Tarih Yazıcılığı

Prof. Dr. Necmettin ALKAN Karadeniz Teknik Üniversitesi

Geçmişten Günümüze Türkiye'de Tarih Yazıcılığı

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN Trakya Üniversitesi

Tartışma: Tarih Yazımında Anlatı, Retorik ve Kanıt

Prof. Dr. Cenk REYHAN Gazi Üniversitesi

Ünite 3: Usta Tarihçilere Göre Çalışma Alanları (Söyleşileri Gerçekleştirenler)

Doç. Dr. Mehmet Suat BAL Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Salih ERKEK Uşak Üniversitesi

Ahmet VURGUN Marmara Üniversitesi

Ünite 4: Tarihçi gibi Okumak ve Kritik

Tarih Metni (Eseri) Eleştirisi

Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN Çankırı Karatekin Üniversitesi

Tarih Tenkidi

Doç. Dr. İbrahim ŞİRİN Kocaeli Üniversitesi

Tartışma: Yetkin Bir Tarihçi Nasıl Bir Donanıma Sahip Olmalıdır?

Prof. Dr. Mustafa ORAL Giresun Üniversitesi

Ünite 5: Güncel Tarihyazım Tarzları

Sosyal Tarih

Prof. Dr. Zafer TOPRAK Boğaziçi Üniversitesi

Karşılaştırmalı Tarih

Doç. Dr. Nedim YALANSIZ Dokuz Eylül Üniversitesi

Kliometri

Yrd. Doç. Dr. Fatih YAZICI Gazi Osman Paşa Üniversitesi

Sözlü Tarih

Yrd. Doç. Özlem ÇAYKENT 29 Mayıs Üniversitesi

Kent Tarihi

Doç. Dr. Yasemin AVCI Pamukkale Üniversitesi

Mikro Tarih

Yrd. Doç. Dr. Elnur AĞAYEV Lefke Üniversitesi

Feminist Tarih: Yeni Bir Gelecek İçin Geçmişini Geri Almak

Prof. Dr. Fatmagül BERKTAY İstanbul Üniversitesi

Biyografi

Doç. Dr. Abdülhamit KIRMIZI İstanbul Şehir Üniversitesi

Psikotarih

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ALİCAN Adıyaman Üniversitesi

Ünite 6: Tarih Araştırmalarında Kullanılan Yöntem ve Bilgisayar Teknolojileri

Tarihsel Tarama

Yrd. Doç. Dr. Fatih YAZICI Gazi Osman Paşa Üniversitesi

Saha Araştırmaları ve Etnografyanın Tarihte Kullanımı

Dr. Akif PAMUK Marmara Üniversitesi

Tarihsel Kuram Oluşturma ya da Gömülü Teori

Dr. Akif PAMUK Marmara Üniversitesi

Anlatı Araştırma Yöntemleri

Yrd. Doç. Dr. Fatih YAZICI Gazi Osman Paşa Üniversitesi

Söylem Analizi

Dr. Akif PAMUK Marmara Üniversitesi

Muhteva Analizi

Prof. Dr. Fatma ACUN Hacettepe Üniversitesi

Tarihte Bilgisayarlaşma: Temel Kavramlar ve Örnek Uygulamalar

Prof. Dr. Ramazan ACUN Hacettepe Üniversitesi

Sosyal Ağ Analizi

Doç. Dr. Zeynep ABACI Uludağ Üniversitesi

Tartışma: Tarihçiler Arasındaki Dijital İşbirliği Ağları

Yrd. Doç. Dr. Serkan YAZICI Sakarya Üniversitesi

Ünite 7: Tarihçi gibi Araştırmak

Tarih Araştırmasına Başlamak

Yrd. Doç. Dr. Michael TALBOT Greenwich Üniversitesi

Tarih Araştırmasında Bilginin Temini ve Tarih ve Kaynak

Kazım UZUN Ege Üniversitesi

Tartışma: Bir Tarihçi Nasıl Konu Tespit Eder?

Prof. Dr. Cüneyt KANAT Ege Üniversitesi

Ünite 8: Tarihsel Kanıt ve Kayıtlarla Çalışmak

Tarih ve Kaynak

Prof. Dr. Muhittin TUŞ Selçuk Üniversitesi

Osmanlı Belgeleri

Prof. Dr. Mehmet Yaşar ERTAŞ Sakarya Üniversitesi

Yazma Eserler

Doç. Dr. Haşim ŞAHİN Sakarya Üniversitesi

Osmanlı Kronikleri

Prof. Dr. Hacı Mustafa ERAVCI Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Seyahatname, Hatırat ve Mektup

Doç. Dr. İbrahim ŞİRİN Kocaeli Üniversitesi

Görsel Malzemeler

Prof. Dr. Fatma ACUN Hacettepe Üniversitesi

Epigrafik, Nüvizmatik ve Arkeolojik Kalıntılar

Yrd. Doç. Dr. Gökhan KAĞNICI Uşak Üniversitesi

Tartışma: Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Defteroloji

Yrd. Doç. Dr. Leyla AKSU Uşak Üniversitesi

Ünite 9: Belge ve Kaynaklara Erişim

Tarih Araştırmalarında Dijital Kaynaklar

*Doç. Dr. İbrahim Hakkı ÖZTÜRK Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Kütüphaneler*

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Sait CANDAN Karabük Üniversitesi

Türkiye'de Devlet Arşivleri

Doç. Dr. Uğur ÜNAL Gazi Üniversitesi

Tartışma: Dijital Kaynaklarda Güvenilirlik ve Otantiklik Sorunu

Yrd. Doç. Dr. İbrahim TURAN İstanbul Üniversitesi

Ünite 10: Tarihçi gibi Yazmak

İmleç Sancısı: Tarihte Yazmak ve Karşılaşılan Güçlüklere Çözüm Önerileri

Prof. Dr. Nurcan ABACI Uludağ Üniversitesi

Tarih Yazımında Atıf, Dipnot ve Kaynak Gösterme

Yrd. Doç. Dr. Gülin KARABAĞ Gazi Üniversitesi

Tartışma: Tarihyazımı Bilim midir Sanat mı?

Doç. Dr. Teyfur ERDOĞDU Yıldız Teknik Üniversitesi

Ünite 11: Tarih Araştırma ve Yazımında Etik

Tarih Araştırması ve Yazımında ETİK

Yrd. Doç. Dr. Erhan METİN Çankırı Karatekin Üniversitesi

Ünite 12: Bir Tarih Projesi Nasıl Hazırlanır?

Tarih Projesi Nasıl Hazırlanır?

Prof. Dr. Mehmet Yaşar ERTAŞ Sakarya Üniversitesi

Tartışma: Proje Hazırlarken Neleri Yapma-malıyız?

Prof. Dr. Mehmet Yaşar ERTAŞ Sakarya Üniversitesi

Tarih Metodolojisi için Mini Sözlük

Yrd. Doç. Dr. Tufan TURAN Sakarya Üniversitesi

İçindekiler

Ünite 1: Tarihsel Düşünme	1
1. Tarih Niçin Yazılır? <i>Yunus KOÇ</i>	2
2. Tarihsel Zaman, Değişim ve Süreklilik <i>Ahmet ŞİMŞEK</i>	8
3. Tarihte Nesnellik ve Nedensellik <i>Fatih YAZICI</i>	12
Okuma listesi	19
Ünite 2: Tarihin Tarihine Kısa Bir Bakış	21
4. Geçmişten Günümüze Dünyada Tarih Yazıcılığı <i>Necmettin ALKAN</i>	22
5. Geçmişten Günümüze Türkiye’de Tarih Yazıcılığı <i>Mehmet Kaan ÇALEN</i>	31
6. Tartışma: Tarih Yazımında Anlatı, Retorik ve Kanıt <i>Cenk REYHAN</i>	38
Okuma listesi	44
Ünite 3: Usta Tarihçilere Göre Çalışma Alanları	
<i>Mehmet Suat BAL Mehmet Salih ERKEK Ahmet VURGUN</i>	45
Tarihyazımı <i>İlhan TEKELİ</i>	46
Dünya Tarihi <i>Levent YILMAZ</i>	49
Eski Çağ Tarihi <i>Şehmus Recai TEKOĞLU</i>	51
Orta Çağ Tarihi <i>Kazım KOPRAMAN</i>	53
Yakın Çağ Tarihi <i>Vahdettin ENGİN</i>	56
Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi <i>Mehmet İPŞİRLİ</i>	59
Genel Türk Tarihi <i>Ahmet TAŞAĞIL</i>	61
Cumhuriyet Tarihi <i>Cezmi ERASLAN</i>	64
İktisat Tarihi <i>Ahmet TABAKOĞLU</i>	66
Şehir Tarihi <i>Ahmet KANKAL</i>	69
İslam Tarihi <i>Mehmet ŞEKER</i>	72
Türkoloji <i>Reşat GENÇ</i>	74
Bilim Tarihi <i>Yavuz UNAT</i>	76
Tarih Eğitimi <i>Mustafa SAFRAN</i>	79
Türk Eğitim Tarihi <i>Yahya AKYÜZ</i>	82
Tarih Felsefesi <i>Ayhan BIÇAK</i>	84

Ünite 4: Tarihçi gibi Okumak ve Kritik	89
Tarih Metni (Eseri) Eleştirisi <i>Ahmet ÖZCAN</i>	90
Tarih Tenkidi <i>İbrahim ŞİRİN</i>	96
Tartışma: Yetkin Bir Tarihçi Nasıl Bir Donanıma Sahip Olmalıdır? <i>Mustafa ORAL</i>	101
Okuma listesi	107
Ünite 5: Güncel Tarihyazım Tarzları.....	109
Sosyal Tarih <i>Zafer TOPRAK</i>	110
Karşılaştırmalı Tarih <i>Nedim YALANSIZ</i>	116
Kliometri <i>Fatih YAZICI</i>	122
Sözlü Tarih <i>Özlem ÇAYKENT</i>	126
Kent Tarihi <i>Yasemin AVCI</i>	135
Mikro Tarih <i>Elnur AĞAYEV</i>	140
Feminist Tarih: Yeni Bir Gelecek İçin Geçmiş Geri Almak <i>Fatmagül BERKTAY</i>	147
Biyografi <i>Abdülhamit KIRMIZI</i>	156
Psikotarih <i>Mustafa ALİCAN</i>	162
Okuma listesi	169
Ünite 6: Tarih Araştırmalarında Kullanılan Yöntem ve Bilgisayar Teknolojileri.....	171
Tarihsel Tarama <i>Fatih YAZICI</i>	172
Saha Araştırmaları ve Etnografyanın Tarihte Kullanımı <i>Akif PAMUK</i>	175
Tarihsel Kuram Oluşturma ya da Gömülü Teori <i>Akif PAMUK</i>	178
Anlatı Analizi <i>Fatih YAZICI</i>	181
Söylem Analizi <i>Akif PAMUK</i>	184
Muhteva Analizi <i>Fatma ACUN</i>	189
Tarihte Bilgisayarlaşma: Temel Kavramlar ve Örnek Uygulamalar <i>Ramazan ACUN</i>	198
Sosyal Ağ Analizi <i>Zeynep ABACI</i>	206
Tartışma: Tarihçiler Arasındaki Dijital İşbirliği Ağları <i>Serkan YAZICI</i>	210
Okuma listesi	213

Ünite 7: Tarihçi gibi Araştırmak	215
Tarih Araştırmasına Başlamak <i>Michael TALBOT</i>	216
Tarih Araştırmasında Bilginin Temini ve Tasnifi <i>Kazım UZUN</i>	221
Tartışma: Bir Tarihçi Nasıl Konu Tespit Eder? <i>Cüneyt KANAT</i>	225
Okuma listesi	230
Ünite 8: Tarihsel Kanıt ve Kayıtlarla Çalışmak	231
Tarihçi ve Kaynak <i>Muhittin TUŞ</i>	232
Osmanlı Belgeleri <i>M. Yaşar ERTAŞ</i>	237
Yazma Eserler <i>Haşim ŞAHİN</i>	247
Osmanlı Kronikleri <i>H. Mustafa ERAVCI</i>	255
Seyahatname, Hatırat ve Mektup <i>İbrahim ŞİRİN</i>	263
Görsel Malzemeler <i>Fatma ACUN</i>	274
Epigrafik, Nümizmatik ve Arkeolojik Kalıntılar <i>Gökhan KAĞNICI</i>	282
Tartışma: Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Bir Alt Disiplin: Defteroloji <i>Leyla AKSU</i> ...	289
Okuma listesi	294
Ünite 9: Belge ve kaynaklara erişim	295
Tarih Araştırmalarında Dijital Kaynaklar <i>İbrahim Hakkı ÖZTÜRK</i>	296
Kütüphaneler <i>Ahmet Said CANDAN</i>	302
Türkiye’de Devlet Arşivleri <i>Uğur ÜNAL</i>	306
Tartışma: Dijital Kaynaklarda Güvenilirlik ve Otantiklik Sorunu <i>İbrahim TURAN</i>	314
Okuma listesi	320
Ünite 10: Tarihçi gibi Yazmak	321
İmleç Sancısı: Tarihte Yazmak ve Karşılaşılan Güçlüklere Çözüm Önerileri <i>Nurcan ABACI</i>	322
Tarih Yazımında Atıf, Dipnot ve Kaynak Gösterme <i>Gülün KARABAĞ</i>	331
Tartışma: Tarihyazımı Bilim midir Sanat mı? <i>Teyfur ERDOĞDU</i>	346
Okuma listesi	350

Ünite 11: Tarih Araştırma ve Yazımında Etik.....	351
Tarih Araştırması ve Yazımında ETİK <i>Erhan METİN</i>	352
Okuma listesi	365
Ünite 12: Bir Tarih Projesi Nasıl Hazırlanır?	367
Tarih Projesi Nasıl Hazırlanır? <i>M. Yaşar ERTAŞ</i>	368
Tartışma: Proje Hazırlarken Neleri Yapma-malıyız? <i>M. Yaşar ERTAŞ</i>	378
Tarih Metodolojisi için Mini Sözlük <i>Tufan TURAN</i>	381

1. Ünite

Tarihsel Düşünme

Kavramlar: Geçmiş, hatıra, hafıza, objektivizm, analogi, empati, olgu, kavram, imgeleme, anakronizm, senkronizm, kanıt, tarihsel karşılaşma, tarihsel yorum, tarihsel anlama, değişim, süreklilik, çağ-dönem, tarihsel karşılaştırma.

İçindekiler

- *Tarih Niçin Yazılır?* **Yunus KOÇ**
- *Tarihsel Zaman, Değişim ve Süreklilik* **Ahmet ŞİMŞEK**
- *Tarihsel Nesnellik ve Nedensellik* **Fatih YAZICI**
- *Okuma listesi*

Tarih Niçin Yazılır?

Yunus KOÇ¹

Bu soruyu tartışmak için ilk önce *tarih yazılmalı mıdır, yazılırsa neden yazılmalıdır* sorusuyla başlamak gerekir. *Tarih kim için yazılır ya da yazılmalıdır? İnsanların geçmişte yapıp ettiklerini yazmak ne işe yarar? İnsanlar geçmişte yapıp edilenleri merak eder mi, ederse neden merak eder? İnsanların geçmişte yapıp ettiklerini bilmek kime ne kazandırır ya da bir şey kazandırır mı?* Bu ve benzeri soruları çoğaltmak mümkündür. Ancak biz tüm bu konuları birbiriyle bağlantılı olarak başka bir soruyla tartışmak niyetindeyiz.

Tarihi bilmek insana ne kazandırır ya da gerçekten bir şey kazandırır mı? Ya da daha geniş manada kime ne kazandırır? Başa dönecek olursak *Tarih bir şey ya da kimse için mi yazılmalıdır, ya da ne için yazılmalıdır?* Soruların cevaplarını tartışmaya başlarken elbette konuya tarihyazımının tarihiyle başlamak yerinde olur. Yukarıdaki soruların daha önce binlerce kez sorulduğunu, binlerce kez cevaplandırıldığını hatırdta tutarak, *tarih yazmak* adına yola çıkanların, yazdıklarını *neden* yazmış olduklarına dair söylediklerine bakarak işe başlamak gerekir. Tarih yazarlar, *insanın yapıp ettiğini* yazarken bunu neden ve kim için yaptıklarına dair doğrudan veya dolaylı cevaplar vermişlerdir. Bu yüzden tarihyazımının başlangıcı sayılan Herodotos'tan başlayarak ve soruya doğrudan veya dolaylı cevap verenlerin ne dediğine bakarak işe girişmek, ardından da günümüz tarihçiliğinin bu soruya bakışına

dair bazı konulara değinmek yerinde olacaktır.

Meseleyi daha iyi müzakere edebilmek için de günümüz tarihçilerinin tarihsel bilgiye dair ortaya koydukları temel kriterlerden başlamak gerekir. Buna göre Tarihin neden ve kim için yazıldığı sorununu *aynı kriterlerle* ele alıp tartışalım: Günümüz tarihçileri tarihin;

- Bir bilim ya da soruları cevaplama durumunda olması;
- Geçmişteki insan eylemleri ile ilgilenmesi;
- Kanıtlara dayalı bilgi ve yorumlar ortaya koyması;
- İnsanın kendine ilişkin bilgisi olması gibi dört temel kritere dayandığını belirtirler.²

Kısacası Herodotos öncesi *mitos*'tan *historia*'ya (mitolojiden tarihe) geçiş evresinin³ ve modern tarihyazımının temel unsurlarını birlikte dikkate alarak meseleye bakmak gerekir. Bu temel kriterden en az üçünü sağladığını gördüğümüz tarihçi Herodotos'tur. Ondan öncesi bütünüyle ondan sonrası da bazen *mitosa* girer. *Mitos* ya da teokratik tarihte insanoğlu, kendi eylemlerini kendi iradesiyle yapıp eden bir eylemci değil, insanüstü varlıkların eylemlerine kısmen bir aracı kısmen de konusu durumdadır. Burada öykünün kahramanları yalnızca tanrılardır. Bu sebeple mitostur. Bu yüzden de Herodotos ve Thukydides'te

1 Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, yunusk@hacettepe.edu.tr.

2 R.H. Collinwood, *Tarih Tasarımı*, (Çev. K. Dinçer), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, s.41.

3 Burada geçmiş bilgisinin ilk formu olan ve olağanüstülükler içeren mitolojiden insanların yazdığı tarih bilgisine geçişe atıf vardır (Ed.).

ilk defa rastladığımız anlatı türü, eylemlerin faili olarak ilk defa bizi dünyaya, insan evrenine sokar. Bu sebeple *historia*, salt bir araştırma, soruşturma anlamına gelen bir sözcük olarak ortaya çıkar.⁴ Herodotos, *historiayı mitostan ayırırken bir bilim alanı olarak araştırma ve soruşturmada bahsetmesi, insana ait olanların araştırılmasını işaret etmiştir. Anlatılan şeylerin neden anlatıldığına cevap verirken “bu işlerin sonrakilerce unutulmamasını sağlamak”* olduğunu ifade ederek insan için yazmakta olduğunu bildirmesi; devamla Thukydides’teki ifadeyle “*kanuttan hareketle araştıran bana*”⁵ diyerek tarihyazımının bir araştırma, soruşturma olduğunun ortaya konması, modern tarihyazımının en temel prensibinin başlangıcını ifade eder. Bu tartışmada bizi ilgilendiren, bu kriterlerden sonuncusu yani bu araştırma-soruşturmanın kim ve neden yapıldığı ve yazıldığı konusudur.

Tarihi, mitos ya da teokratik anlatıdan ayrılan ana nokta, amaç kısmında yatar. Kutsal metinlerde geçen ve doğrudan *historia* ile ilgili terimler yok değildir. *Esatiru’l-evelin*⁶ ya da İbrani metinlerinde geçen *hikayeler* ister ister tek Tanrı’yı isterse tanrıları odak alsın, ana tema tanrısal irade olduğu ve insan da Tanrı’nın iradesini eylemlen taraf olduğu müddetçe kutsal metinlerin, amaç ve içerik bakımından Herodotos sonrası modern tarihsel metinlerden farklı olduğu ortaya çıkar.

Sorumuza dönecek olursak, *tarih kimin için ve neden yazılır?* Cevap açık ve nettir: İnsana tanrıları ya da melekleri anlatmak için değil; insanın kendini açığa vurması amacıyla, *insanı insana anlatmak için yazılır, yazılmalıdır.* İnsana insanı, insan eylemleri-

ni anlatmak, ama yine insan için anlatmak amacıyla yazılmış olmasıdır. Bu temel kriterin bugün hiç dile getirilmeye gerek duyulmadan uygulanıyor olması başka bir durumdur. Ya da bazen yeniden hatırlatmak zorunda kalınır. Zira modern zamanlarda dahi insan eylemlerini tanrısal iradenin bir sonucu olarak görme, zafer veya yenilgileri Tanrı iradesiyle açıklama türündeki tarihyazımı zaman zaman yaygın bir görünüm kazanabilmekte hatta geniş bir taraftar kitlesi bile bulabilmektedir. Oysa tarihyazımının tarihine baktığımızda tarihçiliğin başından bu evreye kadar, yani insan eylemlerini yine ve sadece insanın kendisi için, kendisine dair bilgiyi arttırmak için yazım seviyesine ulaşmak için ne çok zamanın geçtiği, tarih öncesine ait ne çok anlatı türlerinin bulunduğu hatırlandığında bu kıstasın önemi daha net anlaşılacaktır. Kuşkusuz, M.Ö. 5. yüzyılda Herodotos ile başlayan bu tekamül, iniş çıkışlarıyla tarihin amacı konusundaki tartışmalarda hep gündeme gelmiştir. Bu da doğaldır, zira gelinen nokta insan düşüncesinin evrimi ve tekamülünün bir sonucudur. Tekamül dünyanın belli noktalarında, belli medeniyet havzalarında birbirine paralel olarak gelişmiş ya da birbirinden etkilenmiş olabilir. Tarihyazımı ve bu yazımdaki temel kriterlere uygun benzer üretimler, muhtelif kültür havzalarında birbirine paralel olarak gelişebilir. Bunun bir başka örneği, Çin tarihyazımıdır. Benzer bir durum eski İran veya Mezopotamya’da da görülebilir. Ancak M.Ö. 5. yüzyılda Antik Yunan’da gelişen tarih anlayışı Batı tarihyazımında önemlidir ve bugünkü evrensel modern tarihyazımının da başlangıcı sayılır. Buna benzer bir durum Türk tarihyazımının ilk evresinde görülür. M.S. 732 tarihinde dikilen Kül Tigin yazıtındaki ibareler aynen şöyledir:

4 A.g.e., s.50.

5 A.g.e., s.51.

6 Kuran, Enfal 31; Nahl 24.

Fakir halkı zengin yaptım, az halkı çok yaptım. Yoksa bu sözümde yalan var mı? (Ey) Türk beyleri (ve) halkı, bunu işitin! Türk (halkı) yaşayıp devlet sahibi olduğunu buraya (taş üstüne) hâkettim; yanılıp öleceğini de buraya hâkettim. Ona bakarak (bu sözleri) öğrenin... böyle kolay erişilir ebedi taş hâkettirdim, yazdırtım. Onu görüp öylece bilin.⁷

Tarih yazmanın insan için, insanın kendisi için olduğu, olması gerektiği böyle ifade edilir. Benzer durumlar aslında tüm modern zamanlar arefesinde çoğu kültür havzasına ait tarihyazımı örneklerinde ifadesini bulur.

Tarihin çağdaş dönemdeki kurucusu olan Ranke ve sonrasında da yukarıda ifade edilen 4 esas kriter, muhafaza edilmekle birlikte yaklaşım ve yöntemlerde gelişme kaydedilmiş, yeni teknikler kullanılarak daha karmaşık faktörlerin ortaya konmasına yarayacak sorgulama ve analiz teknikleri ile yorum süreçlerinin yaşandığı bir evreye girilmiştir. Bu da tarihyazımının içinde bulunan ideolojik, kültürel, teknolojik ve siyasal koşullara bağlı olarak gelişme kaydettiği, dönemin felsefi akımlarından son derece sıkı etkilendiğini göstermektedir. Bu süreçte elbette Rönesans ve Reform hareketleri ile Aydınlanmacı filozofların eleştirel yaklaşımları çok etkili olmuştur.

Aydınlanmacı felsefe ve Pozitivist düşünce sistemi, 19. yüzyılda sıkı bir eleştiri tekniğinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. 19. yüzyılda gelişen sosyoloji, psikoloji, antropoloji, iktisat ve coğrafya bilimleri tarihyazımında ve eleştirel yaklaşımda son derece etkili olmuşlardır. Esasen bu bilim alanlarında kullanılan yöntem, kavram ve bulgular tarihsel düşünce ve tarihyazımın

da doğrudan bir değişim meydana getirmişlerdir. Öncelikli olarak tarih adına, *insanın yapıp ettiklerinden* anlaşılan sadece savaşlar ve hanedanların eylemlerini odak alan tarihyazımından yavaş yavaş çıkılmaya başlanmıştır. Araştırılmaya değer bulunan *her ne olmuş ve yaşanmışsa* bunlar, sadece devletlerin veya hanedanların yapıp ettikleri, yaşadıkları olarak algılanmaktan çıkarılmıştır. Bu süreçte Ranke'nin devlet arşivlerinde bulunan belgeler üzerinden uygulamaya başladığı filolojik yöntemler ve eleştirel yaklaşım, bu kez tüm toplumsal katmanlar, gruplar ve topyekûn toplum odaklı bir tarihyazımında da uygulanmaya başlamıştır. Ranke ayrıca tarihi bir disiplin olarak tahkim etmiş ve olaylar, şeyler nasıl ve hangi şartlarda meydana gelmişler ise o şekilde yazılması gerektiğini ortaya koymuştur.

19. yüzyılın bizim sorumuz açısından kazandırdığı en önemli unsur tarihin çeşitlenmesidir. Yani çoklu tarih anlayışının ortaya çıkması ile *Tarih neden ve kim için yazılır, yazılmalıdır?* sorularına her katmandan kitlelere ve her sosyo-kültürel ve ideolojik gruba hitap edilmek üzere çok muhataplı bir tarihyazımına geçilmiş olmasıdır. Bu, bir dönemin, bir olayın, bir hareketin çok yönelimli olarak ele alınması ve farklı açılardan bakılarak bir tarih yazılabileceğinin kabul edilmesidir. Böylece farklı veriler ya da aynı verilere dayalı olarak farklı sorular, yöntemler ve perspektiflerle farklı amaçlar için yazılan tarihlerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. 19. yüzyıl ve sonrasında bu çoklu ya da çok amaçlı tarihyazımı süreci hâli hazırda devam etmektedir. Tarihyazımının bu sürece girmesinde, diğer sosyal ve beşeri bilimlerdeki gelişmelerin etkisinin yanı sıra 19. yüzyıla kadar göz ardı edilen ama hepsi de insanın birer parçası olan

7 T. Tekin. *Orhon Yazıtları*, TDK Yayınları, Ankara, 2008, s. 23.

